

ségbe, úgyhogy ezt — akárcsak egy széttedeztetett antik szóbrászati alkotást — a többékevésbé világosan felismerhető részekből úgy kell újra összeraknunk. Ezt a rekonstrukciót végzi el Pauler Ákos szigorú történelmi hűségű s mégis intuitív erejű módszerességgel. Rövid, de megkapó életrajzi vázlat után magát a gondolkodási rendszert elemzi. Kitapintja az Aristotelesi bölcsélet élő organizmusának útőereit, a vezető gondolatokat, s íme, az olvasó fejze-tről fejzeztre áhítatosabb megilletődéssel szemléli, miként táplálja a rendszer középpontjából kilüktető vér a legtávolabbi és a jelentéktelennek tetsző tagokat is. Megértjük, mit jelent egy mélységes gondolat termékenyítő ereje.

Pauler világos és biztos kritikai elemzése nyomán jutunk el Aristoteles legközpontibb, legmélyebben fekvő gondolatához: „*a végtelen regresszus lehetetlenségének*“ az elvéhez. Ez annyit jelent, hogy a gondolkodásban és a tudomány megismerésben, amely okokkal való igazolás, tehát okhoz okot, fűz, nem terieszkedhetünk vissza (regresszus) egész a végtelenségig, hanem egyszer egy oly okra találunk, melynek okát adni már nem tudjuk, amelvet tehát el kell fogadnunk úgy, ahogy van. Minden megismerés bizonyos egyetemes érvényű alaptételekre támaszkodik, melyeknek igazságát már elve fel kell tennünk, s melyeknek bizonyítására már nem vállalkozhatunk (ilyen pl. az ellenmondás elve, azaz: ha valami A, az nem lehet más valami, mint A). Sőt tudományos megismerés egváltalában csak akkor lehetséges, ha az okokkal való igazolás lehetőségének korlátozott voltát elismerem. De a világ tényeinek és folvamatainak magvarázatában is el kell érnünk azt a változatlan valóságot és lényegét, mely a világ sokféleségében és változásaiban a maradandó, az örökérvényű, a változatlan jellegét mutatja: az anyagon felül áll a „forma“, „az érzékfeletti, de állandó hatásaiban megnyilvánuló végső alany“, mely, mint az anvg változásainak végső célja, azoknak egyúttal határt is szab; valamennyi „formának“ ösmozgató elve, legvégső oka pedig az Isten, akinek lényegéből kiáradó szemlélődő szeretet segíti a „formát“ az anyaggal folytatott kibontakozási küzdelmében. Mert a világ változásai nem egvebek, mint a „formának“, azaz a változatlan lényeknek a tökéletes kifejlődésre való törekvései; a világ tehát az igazi lényeg, a javulás és a tökéletesedés felé halad. De ugyancsak az okokkal való végnélküli igazolás lehetőségének elve magvarazza azt az aristotelesi tételt is, hogy az ember, mint értelmes lény, természetéből kifolyólag egy *végső célra* törekszik, azaz, hogy törekvése és akarata nem irányulhat a végtelenbe, hanem kell egy végső célnak lenni, amely azoknak határt szab; minthogy pedig az ember sajátos lényének megfelelően arra irányul tevékenysége, hogy a maga lényegét és jellegét minél tisztábban és tökéletesebben kifejezze: ez a végcél nem lehet más, mint a *jó, a boldogság*. Ugyanez a végső cél lebeg az ember szeme előtt az erkölcsi világban, az állami

életben, a művészi alkotásokban és a tudományos búvárlatokban is.

Aristoteles a maga idealista-optimista világnézetével a materializmus merő ellentéte, és mélyen bölcséleti felfogásában gyökerező theológiájában az Isten-hitnek rendszeres és következetes kiépítője: ezek szellemének azon kisugárzásai, melyek bölcséletét évszázadokon át éltették, sőt azt a keresztény világfelfogás számára is mindig rokonnak éreztették. Pauler Ákos rámutat azon mélyen gyökerező összefüggésekre, melyek Aristoteles rendszere és a legújabb filozófiai irányok több jellemző gondolata közt fölismerhetők. Előadása nyomán, mely a legvilágosabb, a legegyszerűbb és a legszabatosabb nyelven szól az olvasóhoz, nemcsak elszigetelt különállóságában ismerjük meg Aristoteles tanítását, és pedig műveire való folytonos utalással, ami a bővebb tanulmányozásba a legkényelmesebben bevezet, hanem valósággal szemlélnünk lehet, miként ömlik el, évezredek múltán is, a világtörténelem ezen legegységesebb szelleme a modern műveltség minden területén.

Bizonyára ezen döntő jelentőségű tényt akarta Kornis Gyula kiemelni, midőn a szerkesztésében megjelenő „*Filozófiai Könyvtár*“ első kötetül Pauler Ákosnak Aristoteles-tanulmányát választotta ki. Pauler viszont azt tartja műve legfőbb céljának, hogy Aristoteles bölcséleti rendszerének synoptikus szemléltetésével *eszmétörténeli* értékét kimutassa, s megértesse a modern gondolkodás, de különösen a *történeli szellemű humanisztikus nevelés* szempontjából kimondhatatlanul fontos szerepét.

Szabó Miklós.

ANTHOLOGIA HUNGARICA. A lipcei Insel-Verlag „*Bibliotheca Mundi*“ c. sorozatának egyik köteteként jelent meg nemrég gyönyörű kiállításban ez a magyar versgyűjtemény. Gragger Róbert, berlini egyetemi tanár szerkesztette, kinek neve s magyar érdekű tevékenysége egyre ismertebbé s méltányoltabbá válik itthon és Németországban. Magyar Anthológiája nem sablonos szemelvény; bár ami legfeltűnőbb benne: a modernek aránytalan részese-sedése a szép könyv lapjaiból: — úgy tudjuk — nem a szerkesztő számlájára írandó, hanem a kiadó cég előzetes kikötése volt. De őt dicséri az egész műben a jellemzetest kiválogatni tudó ízlés, mely úde hatásokkal frissít fel a hagyományos szemelvény anyagot. Időrendben közli a szebbnél szebb költeményeket s egy népdalsokorral fejezi be a sorozatot. Az egész mű különben csak szövegkiadás; mellőz minden magvarázatot, jegyzetet.

M. N.

TÖRTÉNELMI TANULMÁNY A MAGYAR BORTERMELŐRŐL. Az Eggenberger-féle könyvkereskedés bizományaként, a Minerva-Társaság kiadásában jelent meg Szekfü Gyulának egy kisebb terjedelmű tanulmánya *A magyar bortermelő lelki alkata* címen. Sokakat meglepett a cím, mert — sajnos — szinte szokatlanná vált már nálunk lelki tényezők ke-

resése a gazdasági élet anyagi jelenségei alatt. Szekfű főcélja pedig „bemutatni azon hatást, melyet lelki tényezők, faji, öröklött sajátások gyakorolnak a gazdasági életre“. Ehhez szolgál neki mintegy példának a magyar bortermelés XVIII—XIX. századi története. Mind maga a tétel elméleti fejtegetése, mind az azt illusztráló igen érdekes gazdaságtörténeti anyag méltó a legszélesebb körök figyelmére. Vajha megszívlelnék tanulságait a gazdasági élet gyakorlati férfiai is és segítene a kis könyv oszlatni azt az elavult materialista felfogást, melyet történelmileg iskolázatlan, egyoldalú teoretikusok oly fölültébb könnyűszerrel gyökereztettek meg nálunk a laikus közönségben. A szép tanulmány Tagányi Károlynak, a hazai gazdaságtörténet kiváló mesterének van ajánlva.

Sz—t.

AZ EMBER TRAGÉDIAJA ÚJ KIADÁS-BAN. Szép, nagy nyolcadrét formában, famentes antique papíron adatta ki a Rózsa-völgyi és Társa cég Madách remekét, a költő születésének századik évfordulójára, mely ma-holnap ránkivirrad. A szöveget Mészöly Gedeon gondozta, az 1863-iki kiadását véve alapul, vagis azt, melyet maga a költő végsőül állapított meg. E részben époly kegyeletes gonddal járt el, mint tavalyi nagybecsű *Bánk bán*-kiadásában, melynek egyébként lendületes, tömör előszava is emlékezetünkben van még. Mostani előszavában is hű marad akkori elveihez; iskolás, tanító modort mellőzve, némi lírai magabizáltsággal forgatja meg gondolatában a nagy mű problémáit, óva minden elfogultságtól és eltanult, a priori magyarázattól. Pillanatra megmutatja magát a remekmű közvetlen hatása alatt s aztán sietve kezünkbe adja a költeményt, e kivételes nagy díszét irodalmunknak. Olvassuk! Azzal ünnepeljük!

M. N.

BARTÓKY JÓZSEF. Éltesebb korban, érdemes közpálya után, csak nemrég lépett ki az irodalmi nyilvánosság elé egy fabula-kötettel s a tizenkilenc elbeszélést tartalmazó *Őszi esték*-kel. Irte-e s mit azelött? — nem tudjuk. Egy azonban bizonyos. Elbeszélései oly kész végzettséget mutatnak, milyenre művészi gyakorlás nem, csak az ember megérése, egyénisége javának tömör lehiggadása képesít.

Néhány elbeszélése a magyar régmúltból emel ki egy-egy csattanóan jellemzett faji vonást. De igazi területe nem a múlt, mely feltámasztó tanulmányt és képeletet kíván, hanem a jelen magyar világ, mely anyagi jelentkezésével együtt tapasztalása körébe esik s lélekre figyelő tekintetében is önkénytelen látóhatósággal érvényesül. Az a világ, amelyet ő mint ember ismert meg, figyelt, szeretett és szűrt le gondolattá, nem pedig az, melyet csak fiktv köntösül vont rá kész megfigyelésekre és gondolataira.

A háború alatti és utáni itthoni magyar élet az ő igazi bányája. Modelljei megtévedt, vagy súlyosan megpróbált egyszerű lelkek. A lelkek; mert a burok, a testiség, a színtér, a körül-

mények: mindaz, mi egy elbeszélésben érzékelti lehet, megvan ugyan az övéiben is, megvan éppen elegendő szemléletességgel és precízióval, de nem a művészkedés toladó tárgyaként, nem öncélul, hanem ami átátszik rajta: a lélekért. Viszont nem is második szét erőtlenség, mint némi kísértetes álomlátásban. Lélekszemlélet ez s nem szellemidézés. És hogy mégis némi „misztikus lélekzés árad sorairól felénk“ (mint előszavában Rákosi Jenő megjegyzi), az onnan van, hogy a titkolódzó, rejtett aggodalmakat, kételyeket, néma vívódásokat lappangató emberi lelkekhez szeret és tud különösen hozzáférközni, nem egyszer oly időpontban lépven meg őket, mikor izgalmak áttörnek a józan-ság ellenőrzését s látomásokká, sőt érzékletekké valósodnak. Szinte tárgyi valóságokká, miket az író valóban olyanokul ad is elő. Így aztán sok elbeszélése a szimbolizmus rokonságába kerül, de sohasem metszi el a valósághoz tapadó gyökereit. Elbeszéléseiben is van valami a fabula költőből, ki jelentésök, értelmük kedvéért költi történeteit.

Nem egyszer csodás dolgok történnek elbeszéléseiben, s mégis élethűség a legfőbb benyomásunk. Egy özvegyasszonynak, amint a kastélyból zsákmányolt holmikak (mert az ő falujokban is kiűtött a szabadság) hajnalban az állomáshoz viszi, hogy Pestre hozza eladni, megjelenik — fiával és a kastélybeli úrfival együtt, kik mindketten a harctéren estek el — Jézus, és szomorúan inti: „miért hagyatok el engemet!“ A többi (szintén Pestre igyekvő) batusok eszméletlenül találják az asszonyt, ki magához térvén, elmondja nekik látomását. A batyuk, lopott holmik közül aztán egy sem kerül Pestre; még azon éjjel „visszalopják“ valamennyit a kastélyba. Az elbeszélés csodás eleme ezúttal a rossz lelkiismeret teremtménye, mit a sötétben imitt-amott feltűnedező mécskek, lámpák fényessége is segít létrejönni.

Máskor a némaságra kárhözottatott bosszú-érzés tövéből hajt ki a csoda, mint mikor az az öreg magyar, kit erdőről hazaballagtában egy „elenséges katona“ (Bartóky csak így szokta mondani) agyaföbe vert, megjárja a mennyországot, s onnét Szent Pétertől visszabocsátatik a földre, hogy — azt mondja — aztán András fiam csak jól eligazítsátok azt a bizonyos dolgot! E kedves, megható humorú elbeszélés is lélektani valóságot: a sértett önértetnek Istenhez forduló bizalmát, segélyt kérő mennyország-járását vetíti ki szemléletté, tárgyi csodává; nemzeti nagy megaláztatásunk egy alkalmi részletét formálva így ki tisztá, naiv költészetté, diszkrétül, fölösleges invektívák nélkül, melegen átsugárzó lírai részvétellel s mesteri szerkezetben. Ily misztikumokhoz nem kell magyarázat; sem lélektani igazolásuk, sem értelmezésük végett. A megjelenítő erővel előadott tények magukért beszélnek.

A misztikum, mi e művek fölött lebeg, a lelkeség realitása. S e belső érdeklődés, e mélyre irányított tekintet ad oly sejtelmek, nemes igézetet a szerelem érzésének is, ha nagy ritkán (s nem egyetlen és örökös témaként, mint a